

Генеральна Асамблея

Розповсюдження: загальне
27 квітня 2020 р.
Оригінал: англійською мовою

Рада з прав людини

Сорок четверта сесія

15 червня – 3 липня 2020 р.

Пункт 3 порядку денного

**Заохочення і захист усіх прав людини,
цивільних, політичних, економічних,
соціальних і культурних прав, зокрема права
на розвиток**

Візит до України

Доповідь Незалежного експерта із питання про захист від насильства і дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності *, **

Резюме

У своїй доповіді за результатами свого візиту до України в період із 30 квітня до 10 травня 2019 року Незалежний експерт з питання про захист від насильства і дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності Віктор Мадригал-Борлос оцінює реалізацію чинних національних і міжнародних норм у галузі прав людини з метою боротьби з насильством і дискримінацією за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності й наводить широкий огляд ситуації, яка існує в Україні в сфері прав людини лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів та інших гендерно-різноманітних осіб. У світлі інформації, зібраної до, під час і після візиту, він відзначає позитивні заходи та проблеми, що зберігаються, і формулює рекомендації, спрямовані на посилення захисту відповідних осіб від злочинів на ґрунті ненависті та від насильства, мотивами яких є фобія, а також на ослаблення та, у кінцевому підсумку, на викорінення дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.

- * Резюме доповіді розповсюджується всіма офіційними мовами. Сама доповідь, наведена у додатку до резюме, розповсюджується тільки англійською мовою.
- ** За домовленістю ця доповідь видається пізніше передбаченого строку її публікації у зв'язку з обставинами, що не залежать від осіб, які її представляють.

Додаток

Доповідь Незалежного експерта із питання про захист від насильства і дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності за підсумками його візиту до України

I. Вступ

1. На запрошення Уряду і на виконання резолюції 32/2 Ради з прав людини Незалежний експерт із питання про захист від насильства і дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності у період із 30 квітня до 10 травня 2019 року здійснив офіційний візит до України на предмет оцінювання становища лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб у країні та виявлення належної практики і прогалин у дотриманні національних і міжнародних норм у галузі прав людини з метою боротьби з насильством і дискримінацією за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.
2. Незалежний експерт відвідав Київ, Харків і Львів. Він зустрівся з представниками виконавчої, законодавчої і судової гілок влади, місцевих органів влади та Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (Омбудсмана). Крім того, він відвідав два місця позбавлення волі. Хоча Незалежний експерт шкодує про те, що йому не вдалося зустрітися з представниками Генеральної прокуратури, Верховного Суду або Державної судової адміністрації, він висловлює вдячність Урядові за запрошення і за співпрацю, якою він користувався до і під час візиту, а також дякує всім урядовим органам, задіяним у організації та проведенні візиту, за їхній професіоналізм і відданість.
3. Незалежний експерт, крім того, зустрівся з широким колом організацій громадянського суспільства, правозахисників, а також лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, які на власному досвіді зазнали насильства і дискримінації. Він висловлює глибоку вдячність українському громадянському суспільству і спільноті лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб за великодушність, з якою вони ділилися своїми історіями та інформацією і аналітичними матеріалами, наявними в їхньому розпорядженні, а також за високий професіоналізм і принциповість, із якою вони виконують свою роботу, що є чудовим джерелом натхнення.
4. Незалежний експерт дякує також моніторинговій місії з прав людини в Україні за чудову допомогу і співпрацю під час підготовки та проведення цього візиту.

5. Під час візиту Незалежний експерт не побачив ознак грубих або масових актів індивідуального насильства щодо лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб. Українське законодавство не приписує дискримінацію або насильство за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності: воно вільне від такого лиха, як криміналізація, містить загальні антидискримінаційні норми, а у ряді випадків передбачає прямий захист. Проте, попри ці досягнення, неможливо зазначити, що лесбійки, геї, бісексуали, трансгендери і гендерно-різноманітні особи живуть в Україні вільним і рівноправним життям: суспільні погляди, як і раніше, вкрай уражені стигмою, державні посадовці вважають, що питання сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності не слід вивчати чи обговорювати, тому що «суспільство не готове», а самі лесбійки, геї, бісексуали, трансгендери та гендерно-різноманітні особи відчують, що приховування їхньої ідентичності – це запорука їхнього виживання.

II. Контекст і базова інформація

6. Після свого відокремлення у 1991 році від колишнього Радянського Союзу Україна пройшла два періоди масштабних громадських заворушень. Другий із них, поштовхом до якого послужили події, які стали відомі як Революція на Майдані або Революція Гідності, привів до створення у травні 2014 року нового Уряду. Того ж року проросійські та контрреволюційні активісти розпочали протести у Криму проти зміни влади, в результаті чого демонстрації поширилися на міста сходу і півдня України, зокрема на Донецьк, Луганськ, Харків і Одесу. Озброєні групи, підтримувані Російською Федерацією, захопили владу в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, що призвело до так званого референдуму, який відбувся 16 березня 2015 року, і до тимчасової окупації Автономної Республіки Крим і міста Севастополя Російською Федерацією¹. Водночас на сході України проросійські озброєні групи захопили контроль над частинами Донецької та Луганської областей і заявили про створення самопроголошених «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки», через що спалахнув збройний конфлікт, який на даний момент вплинув на 5,2 мільйона людей² і призвів до внутрішнього переміщення понад 1,5 мільйона осіб. З початку конфлікту зафіксовано загибель 3046 цивільних осіб у зв'язку з конфліктом, а кількість поранених серед цивільного населення, за оцінкою, перевищує 7 тис. осіб³.

7. У липні 2017 року Україна підписала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом. У квітні 2019 року Володимир Зеленський виграв другий тур президентських виборів, а у липні 2019 року партія

¹ У своїй резолюції 68/262 щодо територіальної цілісності України Генеральна Асамблея ООН чітко відкинула ідею про те, що так званий референдум має юридичну силу. Ще чотири резолюції (71/205, 72/190, 73/263 та 74/168) стосуються ситуації з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі.

² Організація Об'єднаних Націй, Управління з координації гуманітарних питань, Доповідь щодо ситуації в Україні, 4 листопада 2019 р.

³ Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців (УВКБ ООН), Україна – інформаційний бюлетень, грудень 2019 р.; Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини (УВКПЛ), Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 серпня – 15 листопада 2019 р.

«Слуга народу» виборола більшість місць у Парламенті.

III. Правова, інституційна та політична база

A. Правова база

8. Україна є державою-учасницею більшості основних міжнародних⁴ та регіональних⁵ актів у галузі прав людини і створила потужну інституційну базу для виконання своїх міжнародних зобов'язань. У 1992 році Україна скасувала кримінальну відповідальність за статеві зносини між особами однієї статі⁶. Сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність не включені до переліку чітко заборонених підстав дискримінації, наведеного у Конституції (ст. 24) і Законі «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Проте, в обох цих документах наведені невичерпні переліки підстав, що дозволяє передбачити захист шляхом судового тлумачення.

9. Сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність чітко зазначені як підстави для захисту в двох актах законодавства: Кодексі законів про працю (ст. 2¹) та Законі «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» (ст. 7). Крім того, ці підстави включені у ряд підзаконних актів і документів державної політики. У грудні 2017 р. було внесено зміни до кількох статей Кримінального кодексу⁷, якими було забезпечено більше охоплення одностатевих пар і усунені неточні формулювання.

10. Незалежного експерта було поінформовано про поступове покращення уявлень про життя лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, проте останнім часом виявилася регресивна тенденція: наприклад, у Парламенті тепер неможливо обговорювати питання, пов'язані з гендерним аспектом, а депутатські фракції відкрито виступають проти прав жінок, гендерної рівності та захисту соціальних меншин і систематично намагаються демонтувати існуючу правову інфраструктуру, яка захищає лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб від дискримінації, або прагнуть прийняти дискримінаційне законодавство. Згідно з цією риторикою, термін «гендер» є ідеологічно упередженим, а поняття «гендерна рівність» слід строго тлумачити так, як передбачено у Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

11. Незалежного експерта було повідомлено про те, що церкви

⁴ Див. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx (пошук за словом Ukraine).

⁵ Див. https://www.coe.int/en/web/conventions/search-on-states/-/conventions/treaty/search/states_coe (пошук за словом Ukraine).

⁶ Згідно з ч. 1 ст. 121 Кримінального кодексу СРСР 1934 р., транспонованого у кримінальні кодекси всіх радянських республік, чоловіча гомосексуальність вважалася кримінальним злочином, який карався позбавленням волі на строк до п'яти років.

⁷ Див. https://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=103505# (російською мовою).

активно просувають дискримінаційні законопроекти та блокують політичні документи і акти законодавства, спрямовані на захист осіб від дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Наприклад, Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій успішно протистояла спробам включити сексуальну орієнтацію і гендерну ідентичність як захищені характеристики в антидискримінаційне законодавство, ратифікувати Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, а також прийняти резолюцію про скасування законодавчої заборони усиновлення дітей ВІЛ-інфікованими та трансгендерними особами.

12. Особливо важливо, що Незалежного експерта було поінформовано про узгоджену кампанію, спрямовану на здійснення впливу на всі гілки влади задля дискримінації щодо лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб. З 2018 року національні та місцеві органи влади, Парламент і Омбудсман стали мішенню тисяч петицій, що надходили через їхні веб-сайти та підтримувалися – а іноді ініціювалися – релігійними авторитетами. Усі ці петиції містили вимогу про заборону «гомосексуальної пропаганди» під лозунгом «захисту традиційної сім'ї». В одній такій петиції, «щодо захисту традиційних сімейних цінностей та концепції сім'ї»⁸, її автор закликав владу вжити заходів для захисту традиційних сімейних цінностей, заборонити пропаганду і заохочення «аномальної сексуальної поведінки» та «антисімейних ідей», «особливо у формі так званих маршів рівності, прайдів, гей-парадів, фестивалів квір-культури і відповідних матеріалів у засобах масової інформації». На момент видалення на вимогу Омбудсмана цієї петиції з веб-сайту Президента ця ініціатива отримала 22837 із 25000 підписів, потрібних для її розгляду.

13. Інші петиції, однак, не були видалені з офіційних веб-сайтів і отримали достатньо голосів для розгляду. Отримані відповіді органів влади різнилися, причому особливо була помітна різниця між відповідями національних і місцевих суб'єктів. Незалежний експерт особливо занепокоєний реакцією деяких місцевих рад, які після розгляду петицій самі ухвалили гомофобні заклики до Уряду. У 2018 році Омбудсманом було направлено листи кільком міським радам з вимогою скасувати рішення, якими порушуються вимоги законодавства, що гарантують право на повагу до гідності та свободу від дискримінації⁹. 24 грудня 2019 року Рівненська міська рада майже одногolosно ухвалила рішення про заборону проведення маршів рівності.

14. Навіть хоча ця кампанія не призвела до прийняття гомофобних або трансфобних законів, вона все ж справила бажаний ефект, а саме зупинення розгляду законів і політичних документів, якими посилюється захист від насильства і дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, передбачений у Національній стратегії у сфері прав людини, та спричинила значний ризик різких негативних наслідків.

⁸ Петиція № 22/042484-еп (автор – Віктор Танцюра), 2018 р.

⁹ Омбудсман, *Щорічна доповідь за 2018 р.*

В. Інституційна та політична база

15. Питання гендерної рівності у березні 2017 року було віднесено до компетенції Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, а у червні 2017 року Кабінет Міністрів створив посаду Урядового уповноваженого з питань гендерної політики. Крім цього, у 2017 році в Міністерстві внутрішніх справ було утворено Управління моніторингу дотримання прав людини, що відповідає за розробку політики міністерства у сфері прав людини.

16. Посада Омбудсмана була створена у 1998 році, а з прийняттям у 2014 році Закону «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (ст. 10) цей інститут став національним органом із питань рівності.

17. У 2015 році було затверджено Національну стратегію у сфері прав людини, яка передбачала п'ятирічну «дорожню карту» відповідних заходів. Цей крок демонструє стратегічне мислення щодо дискримінації та насильства за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. У Плані дій з реалізації Стратегії (далі – план дій з прав людини)¹⁰ визначено близько 20 заходів із посилення захисту лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб від насильства і дискримінації. Незалежний експерт зауважує, що деякі ключові питання досі не вирішені у правовій та політичній базі, зокрема забезпечення прав людини лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, позбавлених волі. Відвідавши декілька місць тримання під вартою, Незалежний експерт помітив, що державні органи не здійснюють моніторинг становища лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, які перебувають під вартою, при цьому ані політики, ані навчання щодо цього питання немає.

18. Крім того, Незалежний експерт зазначає, що станом на 2019 рік виконано тільки близько 25-30 відсотків заходів щодо лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, передбачених у плані дій з прав людини, і з глибоким занепокоєнням відзначає, що нижченаведені пункти ще не виконані скільки-небудь значною мірою, не кажучи вже про виконання у повному обсязі:

(а) включення до Закону «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності як підстав, за якими забороняється дискримінація;

(б) внесення змін до Кримінального кодексу щодо забезпечення покарання за злочини, скоєні з мотивів нетерпимості за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, а також щодо декриміналізації зараження ВІЛ та іншими інфекційними хворобами;

(с) розробка і запровадження медичних стандартів для інтерсексуальних осіб;

¹⁰ Доступний за посиланням www.ohchr.org/EN/Issues/PlansActions/Pages/PlansofActionIndex.aspx.

(d) легалізація зареєстрованого цивільного партнерства для різностатевих і одностатевих пар;

(e) усунення заборони щодо усиновлення дітей трансгендерними та ВІЛ-позитивними людьми;

(f) розроблення та впровадження стандартів соціальної роботи з підлітками та молоддю і надання соціальних та психологічних послуг;

(g) прийняття спільної інструкції Міністерства внутрішніх справ і Генеральної прокуратури щодо розслідування злочинів на ґрунті нетерпимості органами внутрішніх справ з урахуванням методології, розробленої Організацією з безпеки та співробітництва у Європі (ОБСЄ) (див. нижче п. 44(с)).

19. Незалежному експертові розповіли, що реалізацію плану дій з прав людини стримували такі фактори, як опір у певних міністерствах і слабка міжвідомча координація, а також сильна протидія з боку православних церков і релігійних лідерів та кампанія звернень. Зокрема, Уряд зазначив, що він не виконуватиме пункт, який стосується легалізації цивільного партнерства для одностатевих і різностатевих пар, з огляду на дискусійність цього питання і вимоги суспільства щодо заохочення сімейних цінностей, що потребує додаткового вивчення та перегляду¹¹.

20. Низький рівень виконання вищезгаданого плану – це виразний недолік у реалізації стратегічного мислення держави. Поки ці заходи не будуть здійснені й не нададуть результату, питання про те, чи дійсно існуюча формальна політична база є ефективним і дієвим засобом усунення насильства та дискримінації, залишатиметься відкритим.

С. Дані

21. Жоден державний орган не повідомив, що він збирає або обробляє дані стосовно сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, що є тривожним показником, ураховуючи зв'язок між даними й належним формуванням політики та законодавчих актів. Тим не менш, було відзначено певний прогрес, що мав місце останнім часом щодо даних про злочини на ґрунті ненависті. З 2012 року співробітники поліції та слідчі зобов'язані вносити стислий опис мотивів злочину до реєстру досудових розслідувань, а статистичні дані щодо злочинів на ґрунті ненависті останнім часом розбиваються за конкретним мотивом ненависті. Як результат, у 2016 році Національна поліція вперше оприлюднила статистику злочинів на ґрунті ненависті за попередній рік. Ця статистика охоплює злочини, скоєні на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості, а також злочини з мотиву упередженості щодо лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, а також осіб з інвалідністю. Хоча останні дві з цих груп не включені у відповідному законі до переліку заборонених підстав дискримінації, вищезгадану інформацію збирають шляхом аналізу в індивідуальному порядку, що є можливим завдяки незначній кількості таких справ.

¹¹ Омбудсман, *Щорічна доповідь за 2018 р.*

Незалежний експерт висловлює жаль із приводу того, що у зібраних даних не розрізняються розпалювання ненависті та насильство з мотивів ненависті.

22. Секретаріат Омбудсмана також отримує заяви з інформацією про порушення прав, зокрема про дискримінацію та порушення принципу рівності. З 2014 року він збирає дані щодо справ, пов'язаних із дискримінацією, а починаючи з 2018 року отримує від Державної судової адміністрації щоквартальні довідки про загальну кількість цивільних, адміністративних і кримінальних проваджень, які стосуються дискримінації¹².

IV. Аналіз корінних причин

A. Стигматизація

23. Незважаючи на суспільну підтримку цінностей демократії та рівності¹³ й обережне, проте неухильне покращення сприйняття суспільством лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, що спостерігається з 2015 року, поширені негативні соціальні установки щодо сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності зберігаються. Соціологічні опитування, проведені у 2016 та 2018 роках, показали, що 60 відсотків українців негативно ставляться до цієї спільноти¹⁴.

24. Під час візиту Незалежний експерт помітив існування сильних стимулів не робити нічого, що порушило б відчуття соціальної злагоди, тому що інакше відповідні особи зіткнуться з жорсткою дискримінацією в галузі зайнятості, освіти та охорони здоров'я. Як результат, більшість членів вищезгаданої спільноти не наважуються публічно заявити про свою орієнтацію. Головна задача української держави полягає в тому, щоб ужити заходів, необхідних для виявлення, аналізу і, в кінцевому підсумку, усунення корінних причин цієї невидимості.

25. Незалежного експерта було поінформовано про ініціативи, спрямовані на сприяння толерантності, підвищення рівня обізнаності та розвіювання міфів і стереотипів щодо маргіналізованих груп, зокрема лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендернорізноманітних осіб, зокрема про просвітні заходи, ініційовані недержавними суб'єктами, та кампанію «Вільні та рівні», проведену Організацією Об'єднаних Націй у червні 2019 року. На жаль, цих зусиль недостатньо, враховуючи масштаб проблеми.

B. Ставлення державних і виборних посадових осіб

26. Період, який розпочався після Революції Гідності, відзначений виникненням націоналізму, патріотизму і сильного почуття

¹² Там само.

¹³ Див. www.ua.undp.org/content/ukraine/en/home/library/democratic_governance/humanrightsresearch-2018.html.

¹⁴ Що українці знають і думають про права людини: оцінка змін (2016-2018 рр.), ред. Тетяна Печончик, стислий звіт (Київський міжнародний інститут соціології, 2018 р.).

національної ідентичності. Деякі націоналістичні батальйони, що воювали на сході країни, приєдналися до ультраправих груп, які негативно ставляться до питань, пов'язаних із сексуальною орієнтацією і гендером, і набули популярності завдяки своїй ролі у воєнному конфлікті. Радикальні націоналістичні та консервативні релігійні групи вдалися до риторики, яка характеризує лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб як антипатріотичних суб'єктів, які руйнують моральну основу суспільства або «природну сім'ю» і загрожують виживанню і суверенітету нації.

27. У цілому центральні органи виконавчої влади діяли у спосіб, що відображає повагу до прав лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб. З 2016 року Адміністрація Президента і деякі політичні призначенці зайняли позицію публічної підтримки рівності, зокрема рівності лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, сприяючи таким чином створенню більш інклюзивного середовища для сексуально- і гендерно-різноманітних осіб. На жаль, не всі високопоставлені посадовці демонструють таку недвозначну і публічну підтримку або неупереджені підходи до сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Під час візиту Незалежний експерт отримав повідомлення про те, що голови районних та інших державних адміністрацій, мери міст, депутати Парламенту і викладачі державних університетів удавалися до риторики ненависті, здійснюючи державні функції та використовуючи державні ресурси. Найбільш помітно це на прикладі кампанії, яка закликає українську владу заборонити «гомосексуальну пропаганду» під лозунгом захисту традиційної сім'ї, та регулярного подання гомофобних законопроектів.

28. Коли посадовці високого рівня вдаються до риторики ненависті, вони підривають не лише право на захист від дискримінації осіб, спільнот і груп населення, проти яких націлена ця риторика, а й довіру до державних установ і, отже, якість і рівень їхньої участі у народовладді.

С. Роль церков

29. Незалежний експерт занепокоєний роллю, яку відіграють православні церкви та релігійні лідери, а також крайні праві групи у демонізації лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб та зображенні їх як грішних, аморальних і непатріотичних. На даний час ці суб'єкти залишаються головними противниками рівності лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, і у той час, як православні церкви та релігійні лідери наразі утримуються від закликів до насильства та дискримінації щодо таких осіб, крайні праві групи продовжують застосовувати насильницькі засоби, ставлячи безпеку вищезгаданих осіб під загрозу.

30. Останнім часом провідні українські церкви – за винятком Московського патріархату – змістили акцент від відкритих закликів до дискримінації щодо лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб у бік закликів до «захисту традиційної

сім'ї» та боротьби з «гендерною ідеологією» і застосуванням в українському законодавстві концепцій сексуальної орієнтації, гендера та їхніх похідних, для чого застосовуються такі засоби, як петиції та звернення, активне лобіювання серед виборних посадових осіб, а також участь у маршах і фестивалях по всій країні.

31. У цьому контексті Незалежний експерт зазначає, що консультативний статус, наданий Всеукраїнській Раді Церков у міністерствах та більшості парламентських комітетів – яким не користується жодне інше об'єднання або неурядова організація – надає цій установі виняткову можливість впливати на законотворчу діяльність і формування політики, що є сумнівним у контексті світської держави.

32. 5 січня 2019 року Православній Церкві України було надано автокефалію (самостійність), чим було формалізовано створення нової Церкви, незалежної від Російської Православної Церкви. На думку деяких аналітиків¹⁵, цей крок, імовірно, зменшить вплив Російської Православної Церкви в Україні та додасть ще один вимір до зусиль країни з розбудови її національної ідентичності.

D. Крайні праві групи

33. У період після подій на Майдані спостерігається зростання масштабів насильства щодо лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб з боку крайніх правих груп, які пропагують ненависть, наражаючи цих осіб і, зокрема, правозахисників на небезпеку. Виникнення цих екстремістських груп співпадає зі зростанням помітності спільноти лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, а також із ужиттям державою заходів, спрямованих на посилення їхнього захисту.

34. За повідомленнями, в Україні наразі діють щонайменше 20 неформальних ультраправих груп, які вчиняють гомофобні та трансфобні злочини, а деякі з них переслідують лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, за допомогою соціальних мереж заманюють представників цієї спільноти і організують «гей-сафари», під час яких вони нападають на лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, б'ють їх, принижують, знімають це на камеру і вимагають із цих осіб гроші або викладають відео в Інтернет.

35. Члени крайніх правих груп (таких як С14, «Правий сектор», «Національний корпус», «Традиція і порядок», «Катехон», «Карпатська Січ» та інші) постійно намагаються зривати заходи, що проводяться спільнотою лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, або запобігати проведенню таких заходів, зокрема публічних зібрань, освітніх заходів і пам'ятних подій, а останнім часом – навіть приватних зустрічей, орієнтованих на конкретні аудиторії, часто вдаючись при цьому до насильницьких методів. Незалежний експерт стурбований тим, що відсутність ефективних розслідувань співробітниками правоохоронних органів нападів на такі заходи і

¹⁵ Див. [www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/635525/EPRS_BRI\(2019\)635525_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/635525/EPRS_BRI(2019)635525_EN.pdf).

представників вищезгаданої спільноти, які не приховують своїх переконань, призводить до безкарності та живить подальше насильство – надсилаючи сигнал про те, ненависть до лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб і насильство щодо них є прийнятними.

V. Насильство

A. Інституційне насильство

36. Неурядові суб'єкти висловлювали занепокоєння щодо зловживаннями з боку співробітників правоохоронних органів. Починаючи з 2016 року, вони зареєстрували 96 таких випадків, переважна більшість яких стосувалася відмови поліцейських і слідчих урахувати і фіксувати гомофобні або трансфобні мотиви злочинів або кваліфікування цих злочинів як менш небезпечних правопорушень, затримок у слідстві, а також гомофобного і непрофесійного ставлення до постраждалих із числа лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб. Інші скарги стосуються відсутності ефективного захисту учасників мирних зібрань, шантажу, погроз щодо розголошення чи розголошення конфіденційної інформації співробітниками поліції, свавільного тримання під вартою, жорстокого поводження, вимагання хабарів за звільнення, образ, погроз і приниження¹⁶. Проте, організації громадянського суспільства зазначають, що з 2016 року ставлення реформованої української поліції істотно змінилося, а поводження щодо лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб під час надання послуг і захисту покращилося, особливо у Києві. Позитивні зміни є особливо вражаючими у контексті проведення заходів і мирних демонстрацій.

B. Злочини на ґрунті ненависті

37. Лесбійки, геї, бісексуали, трансгендери та гендерно-різноманітні особи стикнулися з погіршенням становища щодо їхньої безпеки починаючи з 2014 року, коли почала зростати кількість тяжких злочинів, скоєних щодо них, як-от вбивства і тяжкі тілесні ушкодження, застосування вибухівки, напади на організації та заходи спільноти лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб. Марші рівності та публічні зібрання, організовані цією спільнотою, особливо часто ставали об'єктом нападів із боку крайніх правих націоналістичних груп, які послідовно намагалися зривати ці заходи, нерідко за допомогою насильницьких засобів¹⁷.

38. Правозахисники, особливо ті, що опікуються правами людини лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб та питанням рівності жінок, у 2018 році зазнали різкого сплеску

¹⁶ Центр «Наш світ», *Долаючи перешкоди: становище ЛГБТ в Україні у 2018 році* (Київ, 2019 р.).

¹⁷ Там само.

кількості жорстоких нападів на них¹⁸. На жаль, ця тенденція, як здається, зберіглася і у 2019 році: як свідчать наявні дані, приблизно 30 відсотків інцидентів, де об'єктами нападів були правозахисники, було спрямовано проти активістів, які працюють саме у вищезгаданих сферах¹⁹.

39. Дані, зібрані недержавними суб'єктами за першу половину 2019 року, демонструють незначне зменшення масштабів насильства щодо лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб та кількості нападів на заходи спільноти лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, імовірно завдяки проведеному навчанню співробітників поліції та посиленню заходів захисту. Незалежний експерт відзначає, однак, різке зростання кількості зареєстрованих ненасильницьких правопорушень, учинених із корисливих міркувань, як-от вимагання, шантаж і розголошення персональної інформації щодо сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності осіб. Він занепокоєний тим, що сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність особи в умовах вимушеного її приховування може дедалі більше використовуватися в цілях шантажу і вимагання як із боку поліції, так і з боку приватних осіб. Незалежний експерт глибоко стурбований крайніми формами насильства, присутніми у злочинах на ґрунті гомофобної та трансфобної ненависті, порівняно зі злочинами, скоєними з інших мотивів. Держава повідомила, наприклад, що злочини на ґрунті ненависті щодо лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб складають 40 відсотків усіх випадків фізичного насильства і вбивств, зареєстрованих поліцією у 2018 році²⁰.

40. Серйозну проблему становить заниження кількісних показників інцидентів гомофобного і трансфобного характеру. За 2018 рік поліція зареєструвала 15 кримінальних правопорушень щодо лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, тоді як організаціями громадянського суспільства було зафіксовано 358 випадків насильства, дискримінації та інших порушень на ґрунті гомофобії та трансфобії²¹. Така розбіжність може свідчити про те, що злочини на ґрунті ненависті, мотивовані упередженням проти таких осіб, ані повідомляються до поліції, ані визнаються поліцією як такі. Серед причин заниження кількісних показників згадуються: брак правової грамотності серед населення, страх перед розголошенням сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності жертви, недовіра до поліції та судової влади, зокрема до того, що розслідування буде вестися об'єктивно і незалежно або приведе до будь-яких обвинувачень.

41. Дійсно, Незалежний експерт зазначає, що у випадках гомофобного та трансфобного насильства органи влади рідко проводять розслідування або забезпечують кримінальне переслідування. Такі мотиви, як гомофобія та трансфобія, часто не враховуються слідчими або ж кваліфікуються як менш небезпечні правопорушення без

¹⁸ Amnesty International, "Ukraine: human rights under pressure, their advocates under attack", public statement, 8 February 2019 [«Міжнародна амністія», Україна: права людини зазнають тиску, а правозахисники потерпають від нападів, публічна заява, 8 лютого 2019 р.].

¹⁹ Див. https://zmina.ua/content/uploads/sites/2/2020/04/situationofhumanrightsdefendersinukraine2020_briefen_web.pdf

²⁰ Див. <http://hatecrime.osce.org/ukraine?year=2018>.

²¹ Центр «Наш світ», *Долаючи перешкоди: становище ЛГБТ в Україні у 2018 році* (Київ, 2019 р.).

обтяжуючих обставин. Крім того, лише дуже незначна кількість кримінальних проваджень за фактом злочинів на ґрунті ненависті щодо лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб доведена до суду, причому переважній більшості виконавців цих злочинів було висунуто обвинувачення у вчиненні звичайних правопорушень, а не злочинів на ґрунті ненависті.

42. Усі співрозмовники, з якими зустрівся Незалежний експерт, зійшлися у думці про те, що існуюче кримінальне законодавство не дозволяє належним чином кваліфікувати злочини на ґрунті ненависті за іншими ознаками, ніж прямо передбачені у Кримінальному кодексі України – тобто не тільки за ознакою расової, національної або релігійної нетерпимості²². Переважна більшість злочинів, у яких поліція вбачає мотив упередження, кваліфікується за статтею 161 Кримінального кодексу («Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками»), яка містить невичерпний перелік ознак; проте ані загальних, ані конкретних посилань на такі ознаки, як сексуальна орієнтація чи гендерна ідентичність, немає.

43. Як результат, злочини, які мали б вважатися злочинами на ґрунті ненависті, часто характеризуються – у випадку, якщо їх розслідують, – як менш небезпечні правопорушення, як-от хуліганство або завдання тілесних ушкоджень. Деякі зміни до Кримінального кодексу, передбачені у плані дій з прав людини, мали усунути цю прогалину. Тим не менш, Незалежного експерта поінформували про те, що навіть хоча відповідний законопроект розроблений Національною поліцією, він ще не поданий до Кабінету Міністрів на затвердження.

44. Незважаючи на це, ряд заходів, здійснених у рамках плану дій з прав людини та реалізації інших державних політик, позитивно впливає на кількість злочинів на ґрунті ненависті, зареєстрованих поліцією²³, кількість справ, зареєстрованих за статтею 161 Кримінального кодексу²⁴, і кількість справ, за якими здійснюється кримінальне переслідування²⁵, зокрема:

(а) ухвалення у 2016 році правил етичної поведінки співробітників поліції, згідно з якими особовий склад повинен поважати гідність кожної особи, ставитися до кожної особи справедливо і неупереджено незалежно від її сексуальної орієнтації;

(б) призначення координаторів із питань злочинності на ґрунті ненависті на національному і регіональному рівнях;

(с) розробка внутрішніх керівних принципів розслідування злочинів на ґрунті ненависті²⁶ та їх впровадження за допомогою

²² Див. ст. 115, 121–122, 126–127 і 129.

²³ Див. <https://hatecrime.osce.org/ukraine>.

²⁴ За інформацією, наданою під час візиту, за перший квартал 2019 р. було зареєстровано 85 таких справ, зокрема 3 щодо сексуальної орієнтації, тоді як у 2012 р. таких справ було всього три.

²⁵ Кількість справ, за якими здійснюється кримінальне переслідування за злочини на ґрунті ненависті, за останні три роки різко зросла – з 76 у 2016 р. до 149 у 2018 р.

²⁶ Головне слідче управління Національної поліції України та Львівський державний університет внутрішніх справ, Методичні рекомендації щодо особливостей розслідування злочинів, вчинених на ґрунті нетерпимості (2017 р.).

практичного посібника, підкріплене планами навчання співробітників поліції²⁷;

(d) внесення змін до форми поліцейської звітності про злочини з метою забезпечення можливості зазначення такого мотиву, як нетерпимість;

(e) навчання працівників Управління моніторингу дотримання прав людини Міністерства внутрішніх справ щодо принципів терпимості та недискримінації;

(f) навчання співробітників поліції щодо принципів терпимості та недискримінації, проведення інформаційно-роз'яснювальних занять із протидії хибним уявленням стосовно сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності;

(g) виготовлення плакатів, спрямованих на заохочення повідомлення про злочини на ґрунті ненависті під лозунгом «Бути собою – не злочин, а напади на людей за те, ким вони є, - це злочин»;

(h) прийняття Національною поліцією плану запобігання злочинності на ґрунті ненависті на 2019 рік і створення у підрозділах поліції груп із моніторингу злочинності на ґрунті ненависті²⁸.

45. Крім того, під час візиту Незалежний експерт отримав інформацію про те, що Міністерство внутрішніх справ планує включити навчання з питань дискримінації та рівності в програму обов'язкової підготовки співробітників поліції.

46. Незалежний експерт вітає ці ініціативи і радий бачити, що заходи, вжиті в останні три-чотири роки, починають позитивно впливати на кваліфікацію та розслідування інцидентів, пов'язаних із ненавистю. Проте, існуюча ситуація залишається недостатньо сприятливою: попри деякі поліпшення, кількість злочинів на ґрунті ненависті, мотивованих упередженням проти лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, зареєстрованих²⁹ і розслідуваних поліцією, залишається дуже малою.

47. Крім того, Незалежний експерт занепокоєний тим, що кількість вироків, винесених за злочини на ґрунті ненависті, залишається вкрай малою: у 2016 році було винесено тільки два вирок, у 2017 році – три, у 2018 році – шість. Через відсутність кваліфікації гомофобних і трансфобних злочинів у Кримінальному кодексі та брак дезагрегованих даних він не зміг оцінити можливий прогрес у кримінальному переслідуванні та засудженні за такі злочини. Безкарність, що є результатом відсутності ефективного розслідування і відповідної правової кваліфікації цих правопорушень як злочинів на ґрунті ненависті, чітко дає зрозуміти: насильство щодо лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб є допустимим.

48. Незалежний експерт зазначає, що Україна має конкретне зобов'язання рішуче діяти задля припинення безкарності за злочини,

²⁷ Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ, Категоризація та розслідування злочинів на ґрунті ненависті в Україні: практичний посібник (Варшава, 2019 р.).

²⁸ Див. <http://hatecrime.osce.org/ukraine?year=2018>.

²⁹ Згідно з поліцейською документацією, у 2018 р. таких злочинів було 9, у 2017 р. – 17, у 2016 р. – 13.

скоєні на підставі сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Це зобов'язання поширюється на всі елементи правосуддя: поліцію, прокуратуру, суди та пенітенціарну систему, а також на всі пов'язані з ними державні служби, включаючи й системи правової допомоги.

С. Напади на публічні заходи та зібрання

49. Незалежний експерт зазначає, що, незважаючи на ризики, представники громадянського суспільства з незмінною рішучістю проводили зібрання і самовиражалися шляхом участі у заходах у громадських місцях. За останні кілька років це викликало напади з боку крайніх правих груп по всій країні, і спочатку поліція або реагувала на них неадекватно, або просто не реагувала взагалі.

50. У 2019 році заходи «КиївПрайд», «ХарківПрайд» і «ОдесаПрайд» пройшли без істотних інцидентів щодо безпеки, а поліція охороняла ці зібрання та їхніх учасників. У Харкові та Києві, однак, правоохоронці не забезпечили достатню безпеку до та після цих маршів, що призвело до декількох нападів на учасників і осіб, яких правопорушники вважали учасниками. Крім того, менш масштабні заходи, організовані спільнотою лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, часто зривалися крайніми правими групами, які діяли безкарно. Менш масштабний марш у Кривому Розі довелося скасувати, коли поліція заявила, що не зможе забезпечити безпеку його учасників.

51. Насильство, яке мало місце під час нападів крайніх правих груп, проявлялося у таких діях, як несанкціонований вхід до місць проведення зібрань, знищення майна, застосування димових гранат або газу та побиття. Учасникам та співробітникам поліції було завдано значних ушкоджень, як-от аерозольні опіки та інші травми; цілком можливо, що ці групи, спільноти та особи отримали довготривалу психологічну шкоду і розлади психічного здоров'я. Найважливіше те, що вищезгадане насильство спричинило як зниження рівня довіри суспільства до держави та поліції, так і стримувальний ефект у громадах і серед осіб, які хочуть здійснювати своє право на свободу мирних зібрань і вираження поглядів. Незалежного експерта, зокрема, повідомили, що деякі активісти вирішили не організовувати всі заплановані фестивалі рівності по всій країні, побоюючись нападів крайніх правих груп.

52. Незалежний експерт дотримується думки, що проблема полягає не у законодавстві – адже Конституція гарантує право на мирні зібрання – а скоріше у його виконанні. У цьому відношенні він відзначає позитивну тенденцію, що намітилася, як повідомляється, у реагуванні з боку органів влади, очевидно завдяки безпрецедентним і ефективним заходам безпеки, вжитим поліцією за безпосередньої участі вищого керівництва Міністерства внутрішніх справ. Серед здійснених заходів Незалежний експерт особливо високо оцінює розширення співробітництва з організаціями громадянського суспільства перед проведенням заходів, визначення координаторів із питань толерантності

та навчання співробітників поліції з метою підвищення рівня їхньої обізнаності, чуйності та толерантності.

53. Незалежний експерт вважає, що публічні заяви на підтримку масштабних заходів спільноти лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб та участь виборних і державних посадовців у маршах рівності є важливим кроком, який рішуче демонструє підтримку та співпричетність. У цьому відношенні він вітає публікацію Офісом Президента повідомлення в соціальних мережах напередодні маршу рівності в Києві у червні 2019 року, де було заявлено, що Президент є гарантом прав і свобод усіх українських громадян, і містився заклик до Національної поліції України забезпечити безпеку всіх українців у дні маршу рівності. Незалежний експерт вітає також заклик до толерантності з боку заступника мера Києва і участь представників Центру громадського здоров'я, заступника Міністра економічного розвитку і торгівлі та військовослужбовців у марші рівності «КиївПрайд» 2019 року.

54. У 2019 році у «КиївПрайді» вперше взяла участь група ветеранів і військовослужбовців із числа лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, пояснивши цей крок тим, що лесбійки, геї, бісексуали, трансгендери і гендерно-різноманітні особи були серед тих, хто воював проти сепаратистів і російських сил на сході України. Незалежний експерт вітає таку ініціативу, яка відіграє важливу роль у протидії негативній риторичі, спрямованій на те, щоб зобразити лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб як антипатріотичних людей. Разом з тим, він із занепокоєністю зазначає, що на двох із військовослужбовців, які взяли участь у заходах «КиївПрайду», згодом було вчинено окремі напади через їхню сексуальну орієнтацію. Він зазначає, що було порушено кримінальне розслідування, і вітає той факт, що у цьому розслідуванні враховано мотиви ненависті, з яких були вчинені вищезгадані напади.

55. Незважаючи на ці позитивні зрушення, у величезному переліку описаних інцидентів усі ці інциденти мають один спільний елемент: повну безкарність правопорушників.

D. Лесбійки, геї, бісексуали, трансгендери і гендерно-різноманітні особи, постраждалі від конфлікту³⁰

56. Конфлікт і гуманітарні катастрофи справляють дуже специфічний вплив на лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб. Хоча Незалежний експерт не відвідав Автономну Республіку Крим і місто Севастополь (Україна), тимчасово окуповані Російською Федерацією, та територію, яка контролюється самопроголошеною «Донецькою народною республікою» та «Луганською народною республікою», він отримав повідомлення про

³⁰ Джерелами для цього розділу послужили свідчення, зібрані під час візиту, і такі звіти: Антидискримінаційний центр «Меморіал» і Центр громадянських свобод, *Порушення прав ЛГБТІ в Криму і Донбасі: проблема гомофобії на територіях, не підконтрольних Україні*, 2016 р.; Кластер захисту в Україні, *Переміщені та постраждалі від конфлікту ЛГБТІ в Україні*, червень 2017 р.; УВКПЛ, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні*, 16 серпня – 15 листопада 2019 р.

зростання масштабів насильства і дискримінації щодо лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб у Криму та на тій території України, яка не контролюється Урядом, а також про гомофобну пропаганду, яку поширює окупаційна влада.

57. З березня 2014 року в Криму діє Федеральний закон Російської Федерації № 135-ФЗ (2013 р.) «Про захист дітей від інформації, що шкодить їхньому здоров'ю і розвитку»,³¹ а на території України, яка не контролюється Урядом, було прийнято аналогічне «законодавство», про заборону поширення серед неповнолітніх інформації, що «відкидає сімейні цінності» та «заохочує нетрадиційні статеві відносини»; у самопроголошеній «Донецькій народній республіці» воно діє з 2015 року³², у самопроголошеній «Луганській народній республіці» – з 2018 року.³³ Незалежний експерт занепокоєний тим, що такі закони можуть використовуватися для заборони поширення інформації стосовно лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб та їхніх прав, покарання за поширення цієї інформації та обмеження діяльності осіб, які опікуються їхнім захистом. Такі закони також сприяють створенню ворожого середовища, у якому лесбійки, геї, бісексуали, трансгендери і гендерно-різноманітні особи та правозахисники стають жертвами актів залякування.³⁴

58. Мова ворожнечі та розпалювання ненависті, що поширюються у Криму і на території України, яка не контролюється Урядом, як повідомляється, спричинили сильний вплив на сприйняття суспільством лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, а також на рівень стигматизації, пов'язаний з ними. Лесбійки, геї, бісексуали, трансгендери і гендерно-різноманітні особи, як повідомляється, зазнали ще більшої кількості проявів ненависті, дискримінації та насильства, зокрема з боку сусідів, колег і родичів. У Криму агресивні групи, як повідомляється, перейшли від погроз до насильства, зокрема лесбійки, геї, бісексуали, трансгендери і гендерно-різноманітні особи часто піддавалися побиттю в громадських місцях, а також потрапляли у пастки, влаштовані організованими групами через соціальні мережі. У повідомленнях також зазначаються акти насильства, скоєні озброєними бойовиками у самопроголошеній Донецькій та Луганській народних республіках, особливо у перші місяці окупації та у період анархії та беззаконня, що почався згодом.

59. Це середовище створило атмосферу страху і терору для членів вищезгаданої спільноти, спричинивши при цьому відповідний негативний вплив на їхнє психічне здоров'я і благополуччя. Багато цих осіб виїхали з Криму та території України, яка не контролюється Урядом. Ті, хто залишився, почали переховуватися, замовчуючи свою сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність і вступивши у гетеросексуальні стосунки, щоб уникнути підозри та відповідати суспільним очікуванням. Побоюючись, що їх «викриють», лесбійки, геї,

³¹ Російська Федерація, Федеральний закон № 135-ФЗ, 2013 р.

³² «Закон» № 79-ІНС від 2 жовтня 2015 р.

³³ «Закон» № 218-П від 14 березня 2018 р.

³⁴ Див., наприклад, повідомлення, направлені спеціальним процедурам Ради з прав людини, JAL/RUS/8/2012 та UA/RUS/7/2017.

бісексуали, трансгендери і гендерно-різноманітні особи самоізолювалися і припинили спілкуватися одне з одним. Для того, щоб уникнути переслідувань, активісти утримувались від з'явлення на публіці, проведення адвокації або організації публічних заходів, спрямованих на підвищення рівня обізнаності щодо сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.

60. Трансгендери, що живуть на території, яка не контролюється Урядом, постійно зазнають ризику свавільного арешту, тримання під вартою та пов'язаних із цим утисків через регулярні перевірки документів, що посвідчують особу, а також під час перетину лінії зіткнення. Відсутність вищезазначених документів, які відповідають їхній гендерній ідентичності, впливає на можливість виїзду трансгендерних осіб із зони конфлікту або підвищує ризик утисків, ураховуючи, що такі документи систематично перевіряються під час перетину лінії зіткнення. Невідповідність офіційного імені зовнішньому виглядові деяких трансгендерів призвела також до труднощів з отриманням гуманітарної допомоги. Через брак лікарських засобів, зокрема для лікування з метою підтвердження гендерної ідентичності, трансгендерні особи, які почали гендерний перехід до початку конфлікту, були змушені або перервати цей процес, або діставати гормони на чорному ринку.

61. Лесбійки, геї, бісексуали, трансгендери і гендерно-різноманітні особи, які залишили зону конфлікту, часто стають жертвами подвійної дискримінації – за ознакою їхнього статусу внутрішньо переміщених осіб і через їхню сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність. Як наслідок, їм виявилось особливо складно отримати роботу та житло, і вони стикаються з гострою соціальною ізоляцією та ускладненою дискримінацією при отриманні соціальних або медичних послуг. Знов-таки, внутрішньо переміщені трансгендерні особи стали найбільш уразливими в цьому контексті. Незалежний експерт відвідав притулок для лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб у Києві, утримуваний громадською організацією, який почав приймати найбільш маргіналізованих і знедолених членів цієї спільноти. Він зміг побачити, наскільки критично важливими та необхідними є такі ініціативи для тих лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, які втратили все і змушені почати нове життя у загалом недружньому середовищі.

VI. Дискримінація

62. Незалежний експерт був поінформований про те, що дискримінація щодо лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб має місце майже у всіх сферах життя, а особливо у таких сферах, як зайнятість, освіта, охорона здоров'я і доступ до правосуддя. Проте, випадки подання скарг до державних органів є рідкими, а жертви нечасто вдаються до судових розглядів.

A. Охорона здоров'я

63. Незалежний експерт дуже занепокоєний браком даних та інформації про стан здоров'я лесбійок і бісексуальних жінок в Україні. Він зазначає також, що, крім досліджень, які стосуються ВІЛ, дуже мало відомо про здоров'я геїв. Як результат, потреби в охороні здоров'я лесбійок і бісексуальних жінок та, певною мірою, геїв узагалі не враховуються у стратегії країни щодо охорони здоров'я, в якій ці групи населення зовсім не відображені.

64. Тим не менш, Незалежний експерт вітає ряд законодавчих реформ, які позитивно вплинули на лікування трансгендерів і надання їм послуг охорони здоров'я, а також на доступ лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб до медичних послуг без будь-якої стигматизації, як-от:

(а) Концепція розвитку системи громадського здоров'я (2016 рік), якою передбачено, що право на здоров'я і охорону здоров'я є одним з основних прав людини незалежно від сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності;

(б) затвердження у 2016 році уніфікованого клінічного протоколу медичної допомоги трансгендерним особам;

(с) впровадження програмних заходів із планування та медичного втручання у випадку ВІЛ-інфекції, орієнтованих на чоловіків, які практикують секс із чоловіками, та їхніх сексуальних партнерів;

(d) нещодавня реформа охорони здоров'я, яка дозволяє особам обирати власного лікаря, завдяки чому покращилися можливості отримання медичних послуг лесбійками, геями, бісексуалами, трансгендерами і гендерно-різноманітними особами, оскільки вони можуть обирати толерантних лікарів.

65. Як результат, упередження з боку медичних працівників, яке впливає на отримання медичної допомоги лесбійками, геями, бісексуалами, трансгендерами і гендерно-різноманітними особами, поступово зменшилося. Проте, ще багато залишається зробити, зокрема, залишаються чинними деякі дискримінаційні правові норми, наприклад, заборона донорства крові з боку осіб, які мають «гомосексуальні стосунки»³⁵, та заборона усиновлення дітей особами, які живуть із ВІЛ, і особами, у яких діагностовано розлад статевої ідентичності згідно з Десятим переглядом Міжнародної класифікації хвороб. Під час візиту Незалежний експерт почув кілька розповідей лесбійок, зокрема транссексуальних осіб, яким доводилося терпіти патріархальне та дискримінаційне ставлення з боку свого лікаря та гінеколога. У рамках медичної реформи пацієнти зараз мають гнучкіші можливості щодо вибору власного лікаря загальної практики, проте це ще не поширюється на спеціалістів, з боку яких можуть мати місце гомофобні чи трансфобні зауваження або прояви щодо лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб. У руслі медичної реформи одна громадська організація створила онлайн-платформу послуг, які надають сімейні лікарі, що доброзичливо ставляться до представників цієї спільноти. Незалежний експерт вітає цю ініціативу, яку слід

³⁵ Наказ Міністерства охорони здоров'я № 385 (2005 р.).

поширити на всі регіони, тому що доброзичливі послуги на даний момент доступні переважно тільки у Києві. В інших регіонах країни інформація про таких лікарів і толерантних спеціалістів передається здебільшого з уст в уста.

66. З 2016 року було вжито важливих заходів для полегшення доступу трансгендерів до лікування з метою підтвердження гендерної ідентичності. Затвердження Міністерством охорони здоров'я у вересні 2016 року уніфікованого клінічного протоколу медичної допомоги у випадку гендерної дисфорії³⁶, розробленого за участю організацій громадянського суспільства, значно спростило процедуру гендерного переходу і скасувало ряд вимог, що носили характер утиску, наприклад, про обов'язкове обстеження у психіатричній лікарні та розлучення. Згідно з протоколом, лікування тепер включає обов'язкову психотерапію впродовж як мінімум двох років, а також гормональну терапію осіб, які хочуть змінити свою гендерну ідентичність.

67. Важливо, що у протоколі зазначено, що транссексуали, трансгендери і гендерно-неконформні особи не можуть вважатися хворими й що вони повинні одержувати підтримку у зв'язку із стражданнями викликаними гендерною дисфорією. У протоколі також прямо наголошується на неприпустимості булінга трансгендерних осіб, тому що він може зумовити розвиток хронічної депресії, тривоги і думок про самогубство. Крім того, у протоколі вказано, що пацієнтам із гендерною дисфорією неможна відмовляти у праві користуватися сучасними репродуктивними технологіями або у праві на усиновлення дитини.

68. Уніфікований клінічний протокол дещо спростив процедуру зміни юридично встановленого гендера і усунув вимоги, що мають характер утиску, зокрема щодо стерилізації, розлучення та всебічного психіатричного обстеження. Тим не менш, Незалежний експерт залишається занепокоєним з приводу того, що вимога про проходження медичної діагностики та обов'язкових медичних процедур, пов'язаних з переходом, зокрема вивчення психологічних аспектів і гормональна терапія, порушують принципи тілесної недоторканності та самовизначення трансгендерних осіб. Ці вимоги є зайвими та затримують процедуру визнання гендеру: деякі трансгендерні особи пояснили, що вони не можуть знайти роботу, орендувати житло або стикаються з перешкодами під час подорожей через невідповідність між їхньою зовнішністю та юридичними документами у період переходу. Крім того, Незалежний експерт занепокоєний тим, що прохання про проходження «незворотного медичного втручання» може тлумачитися деякими медичними фахівцями як вимога стерилізації.

69. Під час візиту Незалежний експерт також відвідав клініку з лікування ВІЛ-інфекції та дізнався про роботу, яку цей заклад – та інші заклади – проводять для охоплення ключових груп населення, зокрема чоловіків, які практикують секс із чоловіками. Україна залишається однією з країн із високим рівнем поширеності ВІЛ-інфекції, а за масштабами епідемії ВІЛ-інфекції займає друге місце у Східній Європі

³⁶ Наказ Міністерства охорони здоров'я № 972.

та Центральній Азії. У 2018 році кількість осіб, які живуть із ВІЛ, становила 240 тисяч, а кількість нових випадків інфікування скоротилася з 2010 року на 11 відсотків. Епідемія зосереджена у ключових групах населення, і оцінки свідчать про те, що в Україні нараховується близько 179,4 тис. чоловіків, які практикують секс із чоловіками (та трансгендерними жінками)³⁷, серед яких поширеність ВІЛ-інфекції становить 7,5 відсотка, тоді як серед усього населення цей показник дорівнює 1 відсотку. Проте, високий рівень стигматизації – як через сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність, так і через ВІЛ³⁸ – означає, що більшість приховує свою сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність, а це дає підстави вважати, що оцінка чисельності цієї групи занижена. Поведінкові дослідження³⁹ показують, що серед чоловіків, які практикують секс із чоловіками, має місце найвищий серед ключових груп населення рівень нових випадків інфікування, найнижчий рівень знання їхнього ВІЛ-діагнозу, найменше охоплення антиретровірусною терапією та найнижчий рівень охоплення профілактикою⁴⁰.

70. Україна взяла на себе зобов'язання щодо досягнення цілей «90-90-90», визначених Об'єднаною програмою ООН з ВІЛ/СНІДу (ЮНЕЙДС) – планів прискореного викорінення СНІДу до 2030 року – і прийняла орієнтовану на пацієнта стратегію, поєднану зі спрямованістю на програми профілактики, націлені на ключові групи населення, і розширення доступу до лікування шляхом реалізації Загальнодержавної програми протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2014-2018 роки. Як результат, темпи виникнення нових випадків інфікування почали знижуватись, а кількість осіб, які проходять лікування, - зростати, частково завдяки залученню громадянського суспільства і населення. У 2017 році Україна також зобов'язалася реалізувати програму профілактики серед ключових груп населення та забезпечити фінансування і поступове впровадження базового комплексу профілактичних заходів.

71. Україна прийняла також Стратегію з комплексної відповіді на бар'єри з прав людини для доступу до послуг з профілактики і лікування ВІЛ та туберкульозу до 2030 року і відповідний стратегічний план на 2019-2022 рр., які були затверджені Національною радою з питань протидії туберкульозу та ВІЛ-інфекції/СНІДу у 2019 році. Незалежний експерт із задоволенням зазначає, що у стратегії передбачено прийняття нових політик і проведенн реформи нормативно-правових актів із метою усунення пов'язаних із правами людини перешкод на шляху отримання послуг з профілактики та лікування ВІЛ-інфекції. Крім того, він схвалює важливі програмні заходи, запроваджені з метою урахування чоловіків, які практикують секс із чоловіками – групи населення, які істотно співпадає з групою геїв – у боротьбі з епідемією СНІДу. Разом з тим, він застерігає від виключення інших членів спільноти лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб зі сфери послуг із консультування, тестування і

³⁷ Через спосіб, у який збираються дані в Україні, трансгендерні жінки включаються до групи населення чоловіків, які практикують секс із чоловіками.

³⁸ Див. www.avert.org/professionals/hiv-around-world/eastern-europe-central-asia/ukraine#footnote71_sfnh0hw.

³⁹ Комплексні біоповедінкові дослідження, 2013 та 2015 рр.

⁴⁰ ЮНЕЙДС, Україна: інформаційний бюлетень, 2018 р.

лікування.

В. Освіта

72. Виходячи зі звичайних світових оцінок, кількість лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб серед учнів в Україні може становити від 120 до 240 тисяч. Проте, схоже, що в державі повністю відсутні знання про їхні потреби, їхнє благополуччя, знущання і проблеми, з якими вони стикаються, та про вплив на їхні учбові досягнення, хоча стан справ у цьому аспекті виглядає дуже тривожно: за результатами дослідження, проведеного однією з неурядових організацій у 2017 році, 49 відсотків учнів почувають себе у небезпеці через свою сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність; 88,5 відсотка лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб із числа учнів зазнавали словесного цькування у школі; 53,5 відсотка впродовж минулого року піддавалися фізичним знущанням⁴¹. Як показало глобальне опитування з питань булінгу в Україні, проведене у 2016 році молодіжною ініціативою Дитячого фонду Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ), 5 відсотків респондентів заявили, що зазнавали булінгу через сексуальну орієнтацію⁴².

73. Одна з організацій громадянського суспільства зафіксувала у 2018 році 23 інциденти щодо учнів, зокрема випадки булінгу, погроз, образ, приниження, насильства, розголошення конфіденційної інформації, рмови ворожнечі тощо. За перше півріччя 2019 року ця ж організація зареєструвала вже 19 інцидентів⁴³. Проте, Закон «Про освіту» (2017 рік) і Закон «Про вищу освіту» (2014 рік) не містять чіткого положення щодо дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності в освіті, а відповідна судова практика на даний час відсутня.

74. Під час візиту державні органи пояснили, що включити питання, пов'язані з сексуальною орієнтацією та гендерною ідентичністю, було неможливо, тому що «суспільство поляризоване», а Міністерство освіти і науки перебуває під пильною увагою деяких груп, які побоюються, що школи можуть наражати дітей на «гей-пропаганду». У цьому контексті Незалежний експерт занепокоєний тим, що релігійним установам надано можливість впливати на державну політику в сфері освіти через раду з питань співпраці з релігійними організаціями, яка діє при Міністерстві освіти і науки з 2008 року.

75. Тим не менш, останніми роками міністерство вжило низку заходів для протидії дискримінації та посилення толерантності у школі, зокрема шляхом перегляду підручників, призначення в кожній області радників із питань гендерної рівності та недискримінації, введення навчання з цих

⁴¹ ВБО «Точка опори», Національне дослідження шкільного середовища в Україні, 2017 р., доступне за посиланням <https://issuu.com/fulcrumua/docs/doslidzhennya> (українською мовою).

⁴² ЮНІСЕФ, Молодіжна ініціатива U-Report (2016), доступно за посиланням <http://www.ukraine.ureport.in/> (українською мовою).

⁴³ Центр «Наш світ», *Долаючи перешкоди: становище ЛГБТ в Україні у 2018 році; Долаючи перешкоди: становище ЛГБТ в Україні у 2019 році (січень-серпень)*.

питань у школах. З 2017 року Україна також розпочала реалізацію політики інклюзивної освіти, яка, однак, зосереджена виключно на особах з інвалідністю.

76. Незалежний експерт відзначає також позитивні зрушення, досягнуті останнім часом у боротьбі з булінгом. Закон про боротьбу з булінгом, який набрав чинності у січні 2019 року, як очікується, допоможе виявляти випадки булінгу і реагувати на них, а також зобов'яже школи приймати та реалізовувати політику з протидії булінгу. Незалежний експерт сподівається, що така політика буде розроблена у співробітництві з організаціями лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб і охоплюватиме учнів, які належать до лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб. Крім того, він вітає дуже позитивний проект із протидії булінгу в школах, започаткований у 2018 році Управлінням ювенальної превенції Національної поліції спільно з Українським інститутом дослідження екстремізму.

77. Незалежний експерт зазначає, що жодний захід державної політики не охоплює учнів, які належать до лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, і не захищає їх від гомофобного чи трансфобного насильства та дискримінації в закладах освіти. Крім того, жодний з цих заходів не привів до включення інформації стосовно сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності до шкільних програм. Це – упущена можливість, про яку Незалежний експерт жалкує, особливо на тлі загального браку розуміння населенням у цілому різноманітності сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Він також висловлює жаль з приводу того, що, за даними неурядових джерел, стандарти соціальної роботи для шкільних психологів і соціальних працівників, передбачені у плані дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року для підтримки підлітків, які належать до лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, ще не розроблені.

78. Незалежний експерт зазначає, що деякі організації громадянського суспільства взяли на себе ініціативу щодо забезпечення вчителів, шкільних психологів і батьків об'єктивною інформацією про сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність із метою підтримки учнів, які належать до лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, і створення інклюзивного середовища, сприятливого для їхнього благополуччя і розвитку. Він вітає такі ініціативи та закликає Міністерство освіти і науки підтримати їх, зокрема фінансово, і полегшити доступ шкільних працівників до такого навчання.

С. Економічне благополуччя

79. Кодекс законів про працю – один із небагатьох законів України, який прямо захищає осіб від дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, але, схоже, це положення не є ефективним через його недостатнє застосування. Незважаючи на те, що ці правові засоби захисту є чинними з 2015 року, до судів ніколи не

надходили справи про дискримінацію за цією ознакою, ймовірно через низьку правову грамотність та слабкі механізми реалізації.

80. За даними правозахисних організацій, дискримінація у галузі зайнятості залишається однією з найбільших проблем, особливо для трансгендерних осіб. Одна з організацій зафіксувала 24 випадки порушень щодо лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб у сфері праці за 2018 рік і 17 таких випадків за перше півріччя 2019 року⁴⁴. Інше джерело задокументувало 10 випадків дискримінації, цькування і стигматизації лесбійок і бісексуалок на робочих місцях у Херсонській області за період із 1 грудня 2018 року до 1 березня 2019 року⁴⁵. Незалежний експерт заслухав також кілька свідчень лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, яких звільнили або яким відмовили у працевлаштуванні через їхню сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність.

81. Під час візиту Незалежний експерт із задоволенням послухав про ініціативи громадянського суспільства щодо взаємодії з підприємницьким сектором із метою сприяння інклюзивності на робочому місці, зокрема для працівників, які належать до лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, а також для створення просторів і послуг, вільних від стигми та дискримінації. Крім того, у 2013 році коаліція організацій громадянського суспільства створила Український індекс корпоративної рівності. Індекс є національним обстеженням корпоративної політики, правил і практики приватних компаній щодо заборони дискримінації на робочому місці та підтримки принципу рівності та поваги до різноманітності працівників незалежно від статі, інвалідності, сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності⁴⁶. Незалежний експерт вітає такі ініціативи, які можуть зіграти ключову роль у сприянні інклюзії лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб на робочому місці та поза його межами.

D. Сімейне життя

82. Багато лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб залишаються невидимими, побоюючись, що від них відмовиться сім'я. Усі без винятку лесбійки, геї, бісексуали, трансгендери і гендерно-різноманітні особи, з якими Незалежний експерт зустрівся в Україні, підкреслювали, наскільки важливо мати можливість жити щасливим і повноцінним життям, бути прийнятим і любимим власною родиною, а також створити власну сім'ю. Під час візиту він заслухав свідчення підлітків і молодих людей, від яких відмовилися сім'ї і яких вигнали з дому, проте він чув і розповіді батьків, які демонстрували підтримку, любов і прийняття⁴⁷ завдяки ініціативам, настільки ж зворушливим, наскільки й надихаючим. Такі

⁴⁴ Там само.

⁴⁵ ВБО «Точка опори», Реалізація Україною Цілей сталого розвитку станом на 2019 рік.

⁴⁶ Див. <https://issuu.com/fulcrumua/docs/index-2017-a5-eng>.

⁴⁷ Див., зокрема, роботу ініціативи «Терго» в цьому відношенні: <http://tergo.org.ua/en/>.

ініціативи є важливими для створення інклюзивного середовища і для того, щоб показати лесбійкам, геям, бісексуалам, трансгендерам і гендерно-різноманітним особам, що вони мають право жити відкрито і вільно.

83. Конституція (ст. 51) і Сімейний кодекс (ст. 21) визначають шлюб як союз жінки та чоловіка. Отже, інститут шлюбу в Україні недоступний для одностатевих пар, як не визнаються і зареєстровані партнерства. Проте, Україна, як член Ради Європи, зобов'язана дотримуватися норм, установлених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, отже, вона повинна забезпечити юридичне визнання одностатевих пар (наприклад, у формі цивільних союзів або зареєстрованих партнерств). Для того, щоб виконати цю вимогу, держава планувала легалізувати цивільне партнерство як для різностатевих, так і для одностатевих пар, що передбачено планом дій з прав людини. Проте, цей аспект почали експлуатувати у соціально-політичних цілях, результатом чого стали поляризація і розкол суспільства. Після отримання численних скарг від місцевих органів влади, представників громадянського суспільства і релігійних організацій Міністерство юстиції дійшло висновку, що реалізація цього заходу наразі неможлива.

84. Як показали результати проведеного у 2009 році дослідження⁴⁸, дві третини опитаних лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб мали партнерів тієї ж статі; близько половини цих пар жили разом і вели спільне господарство, а приблизно десята їх частина виховувала дітей разом із партнером чи партнеркою. Лесбійські пари виховували дітей разом вдвічі частіше, ніж гомосексуальні пари, при цьому Незалежний експерт почув численні свідчення лесбійок, які висловили глибоке занепокоєння щодо вразливості їхніх сімей. Багато хто з них через тиск із боку суспільства та сім'ї раніше взяли гетеросексуальний шлюб і тепер виховують дітей разом зі своїм одностатевим партнером. У результаті відсутності правового захисту одностатеві пари стикаються з численними проблемами, як-от неможливість набуття або реєстрації спільного права власності на майно, вирішення майнових спорів, ухвалення життєво важливих рішень від імені партнера чи партнерки, продаж спільного майна і наслідування майна після смерті партнера чи партнерки.

85. Особи в одностатевих парах наразі не можуть усиновити дитину свого партнера чи партнерки, а усиовлення дітей трансгендерними людьми заборонено законом. Ця заборона є явно дискримінаційною щодо трансгендерів, і Незалежний експерт висловлює жаль з приводу того, що скасування цієї заборони, передбачене у плані дій з прав людини, досі не здійснене. Крім того, він зазначає, що неможливість усиовлення дитини партнера чи партнерки також украй посилює вразливість такої дитини, наприклад, у разі смерті її біологічного батька чи матері. ЮНІСЕФ у своїй аналітичній записці зауважив, що юридичне визнання сімейних відносин є важливим для боротьби з дискримінацією щодо батьків і дітей, які належать до лесбійок, геїв, бісексуалів,

⁴⁸ Центр «Наш світ», Аналітична записка щодо запровадження в Україні реєстрованого партнерства для одностатевих сімейних пар, 12 березня 2017 р.

трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, тому що батьки, які не мають юридичного визнання, не можуть приймати рішення щодо основних аспектів життя дитини, зокрема щодо освіти та охорони здоров'я. ЮНІСЕФ наголошує також, що відсутність визнання спричиняє проблеми, якщо пара розстається або якщо біологічний батько чи біологічна мати помирає⁴⁹.

VII. Висновки та рекомендації

86. Незалежний експерт висловлює оптимізм із приводу історично важливих подій у законодавчій сфері та вважає, що держава підійшла до переломного моменту, коли вона може вжити заходів для досягнення значного прогресу в цьому зв'язку.

87. Вирішальна роль у цій сфері належить політичному керівництву. Питання сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності ніколи не втрачали актуальність для суспільства і завжди були предметом палких дебатів. Проте, міра, якою суспільство готове сприйняти різноманітність, у жодному разі не повинна визначатися страхом перед цими дебатами або визнанням того, що права деяких людей повинні необґрунтовано обмежуватися.

88. Незалежний експерт рекомендує українській владі зайняти рішучу позицію на підтримку рівності за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності і вжиття заходів, пов'язаних із цією рівністю. У цьому зв'язку Незалежний експерт дотримується думки, що план дій з прав людини є чудовим накресленням і ефективна реалізація передбачених у ньому заходів була б значним кроком до забезпечення повного дотримання Україною своїх міжнародних зобов'язань у цій царині.

89. Незалежний експерт рекомендує Україні, зокрема, вжити заходів, наведених нижче.

A. Законодавча, інституційна та політична база

90. Стосовно законодавчої, інституційної та політичної бази Україні слід:

(a) забезпечити, щоб пункти плану дій з прав людини, що стосуються сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, які ще не виконані, були відтворені у новому плані дій та оперативно виконані згідно з зобов'язаннями, встановленими у Національній стратегії у сфері прав людини;

(b) забезпечити чітке розмежування повноважень і відкликати привілейований статус, наразі наданий деяким українським церквам щодо консультацій з державними установами;

(c) навести всеосяжні дані з розбивкою за ключовими

⁴⁹ Див. www.unicef.org/videoaudio/PDFs/Current_Issues_Paper_Sexual_Identification_Gender_Identity.pdf.

групами населення, зокрема лесбійками, геями, бісексуалами, трансгендерами і гендерно-різноманітними особами, у рамках висвітлення зусиль, докладених Україною для боротьби з інституційною та правовою дискримінацією, в контексті її Добровільного національного огляду прогресу в досягненні Цілей сталого розвитку, що проводиметься у 2020 році;

(d) провести дослідження щодо лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, які перебувають під вартою, і розробити відповідні принципи та настанови для забезпечення їхнього захисту і благополуччя.

В. Стигматизація і риторика ненависті

91. Задля протидії стигматизації та мові ворожнечі в Україні слід:

(a) терміново провести загальнонаціональну інформаційно-просвітню кампанію, спрямовану на протидію дезінформації, шкідливим міфам і стереотипам щодо лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, а також на викорінення стигматизації, пов'язаної з сексуальною орієнтацією та гендерною ідентичністю;

(b) утриматися від поширення ненависницьких тез, спрямованих проти лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, і офіційно засудити мову ворожнечі. Державі слід також розглянути питання про застосування дисциплінарних заходів до представників влади, які вдаються до мови ворожнечі. Превентивна політика повинна включати збирання і аналіз даних про мову ворожнечі з метою оцінювання різних форм цієї мови, осіб, які до неї вдалися, причин і обставин її виникнення та її цільових аудиторій;

(c) створити належну основу для застосування заходів проти мови ворожнечі та дискримінаційних дій органів влади та церковнослужителів – і основу для дискусій з усіма релігійними групами задля заохочення їхньої співпраці у викоріненні насильства і дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.

С. Злочини на ґрунті ненависті

92. Стосовно злочинів на ґрунті ненависті Україні слід:

(a) конкретно включити сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність до переліку підстав, наведеного у чч. 1 і 2 ст. 161 Кримінального кодексу, а також до всіх обтяжених форм правопорушень і загальних положень щодо обставин, які обтяжують покарання, згідно з п. 3 ч. 1 ст. 67;

(b) ужити законодавчих заходів, передбачених у плані дій з прав людини, з метою забезпечити, щоб злочини на ґрунті гомофобної та трансфобної ненависті ефективно розслідувалися,

точно кваліфікувалися і піддавалися кримінальному переслідуванню, особи, визнані винними, каралися вироками, сумірними тяжкості правопорушення, а жертвам забезпечувалися ефективні засоби правового захисту;

(с) призначити співробітників із зв'язку між поліцією та спільнотою лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів та гендерно-різноманітних осіб; включити питання стосовно сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності до програм навчання співробітників поліції з метою забезпечення сталості такого навчання; забезпечити оперативне запровадження поліцією у практику новоприйнятого посібника з виявлення, реєстрації та розслідування злочинів на ґрунті ненависті в Україні та провести відповідне навчання; виконати у повному обсязі план поліції щодо запобігання злочинам на ґрунті ненависті на 2019 рік.

D. Охорона здоров'я

93. Стосовно охорони здоров'я Україні слід:

(а) оперативно впровадити елементи одинадцятого переглянутого видання Міжнародної класифікації хвороб, які стосуються виключення категорій трансгендерних осіб із розділу щодо розладів психіки та поведінки, включно зі здійсненням усіх заходів, які сприяють викоріненню сприйняття гендерної різноманітності як патології з усіх аспектів повсякденного життя (A/73/152, п. 77 (а));

(b) виключити всі образливі вимоги, які є попередньою умовою для зміни імені, юридичної статі чи гендерної належності, зокрема медичні процедури, пов'язані з гендерним переходом і проходженням медичної діагностики, психологічної експертизи або інші медичні або психосоціальні процедури чи лікування. Процес зміни імені та показників гендерної належності в документах, що посвідчують особу, трансгендерних осіб повинен бути оснований на самовизначенні заявником і бути простою адміністративною процедурою, яка не передбачає таких вимог, як проходження медичного, психологічного чи іншого обстеження, яке може бути необґрунтованим або вести до патології (там само, п. 81);

(с) провести комплексну оцінку медичних потреб лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб та відкоригувати державну політику з метою врахування унікальності кожної з цих груп населення і задоволення їхніх потреб відповідно до їхньої специфіки;

(d) оперативно виконати стратегічний план комплексної відповіді на бар'єри з прав людини для доступу до послуг з профілактики і лікування ВІЛ та туберкульозу на 2019-2022 рр., що стане запорукою досягнення цілей «90-90-90», поставлених ЮНЕЙДС.

E. Освіта

94. Стосовно освіти Україні слід:

(a) провести у партнерстві з агенціями Організації Об'єднаних Націй дослідження з метою вивчення проблем і потреб учнів і студентів із числа лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб та використати цю інформацію як основу для законодавчих актів і політичних заходів;

(b) на основі консультацій та взаємодії з організаціями громадянського суспільства розробити заходи із забезпечення інклюзивності закладів освіти для учнів, які належать до лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб. Ураховуючи низький рівень обізнаності населення в цілому щодо різноманітності сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності:

(i) запровадити навчання викладацького складу шкіл і шкільних психологів, а також проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед батьків і учнів;

(ii) створити механізми подання скарг і перенаправлення, зручні для лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб;

(iii) створити мережу підготовлених учителів і шкільних психологів як осіб, до яких слід у першу чергу звертатися у випадках гомофобного чи трансфобного булінга, домагань і насильства;

(iv) оперативно впровадити стандарти соціальної роботи для шкільних психологів і соціальних працівників, передбачені у плані дій з прав людини, маючи на меті надання належної підтримки підліткам і молодим людям, які належать до лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб;

(c) забезпечити, щоб політика з протидії булінгу враховувала потреби учнів із числа лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб, а її реалізація піддавалася контролю на предмет забезпечення її ефективності у зменшенні масштабів гомофобного, біфобного і трансфобного булінга.

Ф. Зайнятість

95. Україні слід підвищити рівень обізнаності щодо засобів правового захисту від дискримінації у галузі зайнятості за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, інформувати лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і гендерно-різноманітних осіб про їхні права у сфері праці та надавати послуги з правової допомоги без будь-якої стигматизації та дискримінації.

Г. Сімейне життя

96. У сфері сімейного життя Україні слід:

(a) здійснити заходи, передбачені у плані дій з прав людини, зокрема запровадити інститут зареєстрованого цивільного партнерства і оперативно прийняти проект наказу, підготовленого Міністерством охорони здоров'я, про зняття заборони на усиновлення дітей ВІЛ-позитивними та трансгендерними особами;

(b) обговорюючи питання стосовно різноманітних сімей, урахувати найкращі інтереси дитини, щоб забезпечити оптимальний захист усіх дітей та батьків.
